

Кравченко О. В. кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0001-8249-4961>

ЗМІНИ В СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА КОНТРАКТОМ, ЯКІ МАЮТЬ СТАТУС УЧАСНИКА БОЙОВИХ ДІЙ

У статті удосконалено уявлення про зміни структури особистості військовослужбовців після участі у бойових діях. Військовослужбовці військової служби за контрактом характеризуються впевненістю в собі, достатніми інтелектуальними здібностями та комунікативними якостями, здатністю контролювати свою емоційну сферу, набувати нові стосунки та підтримувати їх. Проте, учасники бойових дій у взаємодії з оточуючим предметним і соціальним світом краще усвідомлюють конкретні обставини досягнення мети, рефлексують та аналізують причини невдач. У представників обох груп виділено 4-факторні структури особистісних властивостей. У військовослужбовців, які не мають бойового досвіду, це такі фактори: екстравертованість, незалежність, тривожність.

Ключові слова: військовослужбовець; службово-бойова діяльність; бойовий досвід.

Вступ. Ні для кого не секрет, що травма на полі бою може залишити у військовослужбовців глибокі емоційні шрами, які впливають на їхню здатність діяти у мирному житті [2]. Хоча слід зазначити, що військова служба, навіть без бою, надає непомітний тривалий вплив на особистість людини, що потенційно ускладнює відносини військовослужбовців-учасників бойових дій з товаришами по службі, друзями, сім'єю [3].

Вивчення психологічних особливостей військовослужбовців-учасників бойових дій здійснюється в основному в рамках тем ПТСР, психічного здоров'я та моральної шкоди [4]. Проте, дослідження особистісних рис військовослужбовців-учасників бойових дій може допомогти визначити локус їх особистісного зростання, стати підґрунтям для цілеспрямованої активізації процесів посттравматичного зростання. Така ситуація характерна не лише для вітчизняної психологічної науки [1; 14], а й закордонних досліджень. Так, Jakovljević M. констатує, що попри збільшення кількості досліджень, в яких повідомляється про особистісне зростання після небезпечної для життя події все ще переважають патогенні та орієнтовані на дефіцит парадигми [7]. Отже питання

вивчення зміни в структурі особистості військовослужбовців військової служби за контрактом, які мають статус учасника бойових дій є вкрай актуальним та потребують окремого вивчення.

Теоретичне підґрунтя. Проблема зміни в структурі особистості у представників різних небезпечних професій, які мають статус учасника бойових дій, було об'єктом вивчення у низці праць деяких учених.

На думку Joshua J. Jackson, Felix Thoemmes, Kathrin Jonkmann, Oliver Lüdtkе, Ulrich Trautwein військовий досвід є важливим поворотним моментом в житті людини. Ці науковці провели лонгітюдне дослідження, в якому визначили яку роль мають особистісні риси у рішенні проходити військову службу. Було встановлено, що особи з низьким рівнем поступливості, нейротизму та відкриті досвіду з більшою вірогідністю після закінчення старшої школи вступають на військову службу. Крім того було встановлено, що військова підготовка приводить до змін особистості. Зокрема, після проходження військової підготовки військовослужбовці мають більш низький рівень поступливості і цей рівень зберігається протягом наступних 5 років, навіть після того, як учасники дослідженні

вступили до коледжу чи знайшли роботу [6].

Isabelle Richer, Christine Frank вивчали персонал Сил спеціальних операцій Канади. Вважаючи, що такі фахівці мають витримувати значні фізичні та психічні навантаження, вони досліджували їх стійкість та психічне здоров'я. Дослідники встановили, що операційні вимоги у поєднанні із організаційною культурою продуктивності були важливими факторами стресу, що негативно позначалися як на самих військовослужбовцях, так і на їх родин. Дослідження показало, що Сили спеціальних операцій відбирають кандидатів, які мають високі показники стійкості, проте ці самі характеристики, які роблять військовослужбовців стійкими також сприяють їх більшому прагненню цілком викладатися в роботі і не вимагати відпусток для належного відновлення. Аналізуючи такі особистісні особливості персоналу Сил спеціальних операцій, дослідники прийшли до висновку про необхідність керування і пом'якшення впливів високої інтенсивності служби і культури продуктивності для захисту здоров'я та благополуччя військовослужбовців і їх родин [16].

Soren Christian Bech, Jesper Dammeyer, Jie Liu вивчали, як змінюється особистісні якості кандидатів до Сил спеціальних операцій. Вони встановили, що після восьмимісячної спеціальної підготовки до Датської військово-морської групи спеціальних бойових дій за даними Великої п'ятірки (BFI) кандидати мали значно вищі показники добросовісності та доброзичливості, а також показали більші бали екстраверсії та менші нейротизму [21].

Alieke Reijnen, Elbert Geuze, Rosalie Gorter, Eric Vermetten вивчали, яку роль грають такі риси, як самостійність (здатність до самокерування) та здатність до співпраці, у ризику розвитку посттравматичного стресового розладу після розгортань у зоні бойових дій. Вони визначили, що у військовослужбовців, які брали участь у місіях в Афганістані здатність до співпраці залишається без

змін протягом усього несення служби і через декілька років після неї, проте здатність до самокерування дещо знижувалась. Це зниження та більш низькі рівні розвитку здатності до співпраці виявилися пов'язаними з розвитком з часом симптоматики посттравматичного стресового розвитку. Дослідники вважають, що вивчення методів підвищення рівнів цих рис може допомогти підвищити стійкість військовослужбовців до розвитку симптоматики ПТСР [18].

Дослідження Koffel E та співавторів та дослідницьких груп Miller M.W довели, що особистісні риси військовослужбовців-учасників місій, мають, як прямий, так і дотичний вплив на розвиток психологічних симптомів, зокрема ПТСР, причому ці дотичні ефекти опосередковані стресовими чи травмуючи ми подіями [8; 11-12]. Крім того у лонгітюдному дослідженні вдалося встановити прямі шляхи від особистісних рис до симптомів при контролі несприятливих подій [10]. Зазначимо, що дослідницькі групи Miller M.W вивчали вплив інтерналізуючих та екстерналізуючих симптомів та негативної і позитивної емоційності на розвиток симптоматики ПТСР у учасників місії, зокрема в Іраку. Jennifer Klosterman Rielage, Tim Hoyt, Keith Renshaw підтвердили зв'язок між інтерналізацією та екстерналізацією стилів особистості з різними супутніми захворюваннями посттравматичного стресового розладу у учасників операцій «Незламна свобода» та «Іракська свобода» [17].

Sellbom M. та Bagby R.M. намагалися ідентифікувати кластери особистості, отримані за допомогою ММРІ-2. Так само, як і Miller M. W. їм вдалося виділити три кластери – низька патологія, інтерналізація та екстерналізація. Вони встановили, що інтерналізатори характеризувалися ангедонією та придушеним настроєм. Екстерналізатори - антисуспільною поведінкою, зловживанням психоактивними речовинами та гнівом/агресією [19].

Junsang Park, Jungmin Lee, Daewon Kim, Joonsuk Kim, як і інші вважали, що оскільки військові підрозділи виконують небезпечні місії, вони частіше за інших схильні до негараздів і травматичних подій порівняно з іншими професійними групами. Проте, в своєму дослідженні вони виходили із положення теорії посттравматичного зростання. Ці дослідники вивчали, як травматичний досвід співробітників спецпідрозділів корейської армії, флоту та авіації визначає позитивні зсуви на індивідуальному та соціальному рівні [13].

Linley PA, Joseph S встановили, що особистісні фактори представляють собою важливий клас змінних, які є предикторами посттравматичного зростання [9], які знайшли послідовну підтримку позитивного взаємозв'язку між посттравматичним зростанням та екстраверсією, відкритістю досвіду, доброзичливістю і свідомістю. Крім того, особистісні змінні – самоефективність, витривалість, самооцінка та оптимізм також є позитивно пов'язаними з посттравматичним зростанням.

Bostock L., Sheikh A.I., Barton S. вивчали взаємозв'язок оптимізму та посттравматичного зростання [5], припускаючи, що посттравматичне зростання пов'язане із збільшенням оптимізму. Проте, Tedeschi R.G., Calhoun L.G. визначили, що посттравматичне зростання та оптимізм можуть бути різними концепціями, але оптимізм може сприяти зростанню за рахунок свого впливу на оцінку загроз та адаптивні стратегії виживання (позитивна переоцінка, активне наслідування і пошук підтримки у здоланні труднощів) [24].

Як бачимо із наведеного аналізу існує досить значна історія вивчення особистісних особливостей у учасників бойових дій, в яких вони розглядаються і як предиктори розвитку ПТСР і як підґрунтя для посттравматичного зростання.

Мета дослідження – визначити зміни у структурі особистості у військовослужбовців військової служби за контрактом після участі в бойових діях на сході України.

Методи дослідження. Для визначення особистісних особливостей військовослужбовців військової служби за контрактом було використано 16-факторний особистісний опитувальник Р.Кеттелла, з використанням інтерпретаційної схеми розробленої А.М. Капустиною. За цією схемою, кожен із 16 особистісних факторів, може бути віднесений до соціально-психологічних особливостей, до емоційної та інтелектуальної сфер особистості. Опитувальник також дозволяє визначити особливості самооцінки особистості. Існує тривала традиція використання 16-факторного особистісного опитувальника у професійному психологічному відборі на військову службу за контрактом до НГУ.

У дослідженні взяли участь майже 400 військовослужбовців військової служби за контрактом, з яких близько половини мали статус учасника бойових дій.

Для порівняння особливостей особистісних рис у військовослужбовців, які мають статус учасника бойових дій та військовослужбовців, які не мають бойового досвіду використовувався t-критерій Ст'юдента.

Для визначення особливостей структури особистісних властивостей використовувалась процедура факторного аналізу.

Статистична обробка здійснювалась за допомогою статистичного пакету аналізу SPSS.

Результати і обговорення. Результати порівняння особистісних профілів військовослужбовців військової служби за контрактом, які мають статус учасника бойових дій, та військовослужбовців без бойового досвіду наведено у Таблиці 1.

Показники особистісних особливостей у військовослужбовців військової служби за контрактом, які не мають бойового досвіду, та учасників бойових дій (в умовних одиницях)

Особистісні фактори:	Групи		Значущість розбіжностей	
	Мають статус УБД	Не мають статусу УБД	t	p
Md (низька – висока самооцінка)	8,19±2,44	8,45±2,63	1,00	-
A (замкнутість-товариськість)	7,51±2,32	7,63±2,29	0,51	-
B (низький-високий інтелект)	3,84±1,49	3,73±1,67	0,69	-
C (ем. нестабільність - стабільність)	8,14±2,06	8,12±2,16	0,11	-
E (підлеглість-домінантність)	5,48±1,91	6,00±2,01	2,59	0,05
F (стриманість-експресивність)	5,40±1,98	5,58±2,10	0,85	-
G (низька-висока нормативність)	7,66±2,07	7,85±2,17	0,86	-
H (роб кість-сміливість)	7,40±2,01	7,39±2,07	0,07	-
I (жорсткість-чутливість)	5,34±2,02	5,37±1,94	0,12	-
L (довірливість-підозрілість)	4,90±1,84	5,21±2,08	1,51	-
M (практичність-мрійливість)	4,94±1,91	5,27±1,86	1,74	0,1
N (прямолінійність-дипломатичність)	5,24±1,90	5,20±1,64	0,28	-
O (спокійність-тривожність)	5,54±2,41	5,18±2,32	1,51	-
Q ₁ (консерватизм-радикалізм)	6,05±1,94	6,31±1,90	1,34	-
Q ₂ (конформізм-нонконформізм)	5,31±1,86	5,34±1,93	0,16	-
Q ₃ (низький-високий самоконтроль)	6,84±1,68	6,63±1,85	1,14	-
Q ₄ (розслабленість-напруженість)	4,47±2,11	4,64±2,14	0,77	-

Як видно із наведених даних Таблиці 1 обидві порівнювані групи мають досить подібні особистісні профілі.

Так, в обох порівнюваних групах встановлені досить високі показники самооцінки (фактор Md – 8,19±2,44 та 8,45±2,63 відповідно), які дозволяють описати військовослужбовців військової служби за контрактом, як впевнених в собі та таких, що високо оцінюють розвиток власних здібностей, свою відповідність умовам самореалізації.

Фактори, які описують інтелектуальну сферу, показали, що військовослужбовців військової служби за контрактом обох порівнюваних груп мають достатній рівень інтелектуальних здібностей (фактор B – 3,84±1,49 та 3,73±1,67 відповідно) та є орієнтованими на конкретну реальну діяльність (фактор Q₁ – 6,05±1,94 та 6,31±1,90 відповідно). Проте, учасники бойових дій є дещо більш практичними (фактор M – 4,94±1,91), ніж військовослужбовці, які не мають бойового досвіду (фактор M – 5,27±1,86), t = 1,74, p ≤ 0,1.

Фактори емоційної сфери засвідчили, що військовослужбовці військової служби за контрактом характеризуються високою емоційною стабільністю (фактор C –

8,14±2,06 та 8,12±2,16), розвиненим самоконтролем (фактор Q₃ – 6,84±1,68 та 6,63±1,85, холоднокровністю (фактор O – 5,54±2,41 та 5,18±2,32), та непорушністю (фактор Q₄ – 4,47±2,11 та 4,64±2,14). За факторами емоційної сфери не було встановлено статистично значимих розбіжностей між порівнюваними групами.

Фактори, які описують екстравертованість особистості, показали, що військовослужбовці військової служби за контрактом є досить товариськими (фактор A – 7,51±2,32 та 7,63±2,29) та сміливими у встановленні нових соціальних зв'язків (фактор H – 7,40±2,01 та 7,39±2,07), проте досить стриманими у прояві емоцій (фактор F – 5,40±1,98 та 5,58±2,10). За цими показниками між учасниками бойових дій та тими, хто не має бойового досвіду, не встановлено статистично значимих розбіжностей.

Фактори комунікативного блоку показали, що представники обох порівнюваних груп є досить сильно орієнтованими на соціальне схвалення (фактор Q₂ – 5,31±1,86 та 5,34±1,93), є обізнаним та керуються соціальними нормами, що регламентують міжособистісну взаємодію (фактор G – 7,66±2,07 та 7,85±2,17); є відвертими

(фактор N – $5,24 \pm 1,90$ та $5,20 \pm 1,64$) та терпимими (фактор L – $4,90 \pm 1,84$ та $5,21 \pm 2,08$) до співрозмовників. Проте, учасники бойових дій мають значно нижчі показники за фактором E ($5,48 \pm 1,91$), ніж ті, хто не мають бойового досвіду ($6,00 \pm 2,01$), $t = 2,59$, $p \leq 0,05$. Це дозволяє їх описати, як таких, що здатні брати провину за невдачі взаємодії на себе, як більш тактичних і поступливих.

Як бачимо, військовослужбовців військової служби за контрактом можна описати, як впевнених в собі, з достатніми інтелектуальними здібностями, добре контрольованими емоційними проявами, достатньо розвиненими комунікативними якостями, здатними набувати нові стосунки та підтримувати їх. Проте, учасники

бойових дій у взаємодії з оточуючим предметним і соціальним світом краще усвідомлюють конкретні обставини досягнення мети, рефлексують та аналізують причини невдач, про що свідчать відмінності між порівнюваними групами за факторами «М» (практичність-мрійливість) та «Е» (підлеглість-домінантність).

Ще більше ці розбіжності проявляються при аналізі структури особистісних факторів. Для визначення структури особистісних факторів було використано факторний аналіз (метод факторизації – Principal components) з процедурою подальшого спрощення отриманої факторної матриці. Результати цього етапу дослідження наведено у таблицях 2-3.

Таблиця 2

Структура особистісних факторів у військовослужбовців військової служби за контрактом, які не мають бойового досвіду

Змінні	Фактори			
	1	2	3	4
A (замкнутість-товариськість)	0,78	-0,01	0,14	-0,05
C (ем. нестабільність - стабільність)	0,73	-0,12	-0,11	0,28
E (підлеглість-домінантність)	0,03	0,98	0,02	-0,02
H (роб кість-сміливість)	0,71	0,27	-0,28	-0,03
O (спокійність-тривожність)	-0,06	0,02	0,97	-0,09
Q ₃ (низький-високий самоконтроль)	0,07	-0,02	-0,09	0,97

Представлена у таблиці 2 факторна структура описує 79,99% дисперсії ознак.

Перший фактор має найбільшу вагу (30,82%), яка вирізняє його на фоні інших. Зміст цього фактору визначають такі змінні, як «А» (замкнутість-товариськість) (0,78), «С» (емоційна нестабільність-стабільність) (0,73) та «Н» (робкість-сміливість) (0,71). Цей фактор було позначено, як екстравертованість – спрямованість на сміливе освоєння зовнішнього соціального світу та не зацікленість на своїх внутрішніх відчуттях, неохильність до рефлексування.

Зміст другого фактору (19,36%) цілком співпадає із змістом змінної «Е» (підлеглість-домінантність) (0,98). Він свідчить про незалежність, неохильність враховувати інтереси інших.

Третій фактор (16,24%) співвідноситься із змінною «О» (спокій-тривожність) (0,97). Уточнює його зміст змінна «Н» (робкість-сміливість) (-0,28). Таким чином цей фактор

пов'язаний із чутливістю до схвалення оточуючими.

Зміст четвертого фактору (13,56%) визначається зв'язком із змінною «Q₃» (низький-високий самоконтроль) (0,97). Незначне уточнення вносить змінна «С» (емоційна нестабільність-стабільність) (0,28). Цей фактор свідчить про важливість здійснювати свідомий контроль над емоційною сферою, над тим, яке враження вони чинять на оточуючих.

Описані фактори свідчать про екстравертовану спрямованість особистості військовослужбовців, які не мають бойового досвіду, яка проявляється, як у неохильності до рефлексування (неохильності звертати увагу на свої внутрішні переживання та потреби інших), так і у прагненні створювати соціально-схвальний образ себе та керувати тим враженням, яке вони чинять на оточуючих.

Зовсім інша структура особистісних факторів у учасників бойових дій (Таблиця 3).

Структура особистісних факторів у військовослужбовців військової служби за контрактом, які мають статус учасника бойових дій

Змінні	Фактори			
	1	2	3	4
Md (низька – висока самооцінка)	0,79	-0,16	0,07	-0,08
V (низький-високий інтелект)	-0,02	0,74	0,37	0,19
C (ем. нестабільність - стабільність)	0,71	0,28	0,03	-0,13
F (стриманість-експресивність)	-0,05	0,01	0,89	0,13
M (практичність-мрійливість)	-0,14	-0,78	-0,36	0,12
Q ₁ (консерватизм-радикалізм)	-0,01	0,03	0,11	0,95
Q ₄ (розслабленість-напруженість)	-0,78	-0,08	0,18	-0,24

Представлена у таблиці 3 факторна структура описує 74,01 дисперсії ознак.

Перший фактор має найбільшу вагу (26,53%). Його зміст визначають такі змінні, як «Md» (низька – висока самооцінка) (0,79), «C» (емоційна нестабільність - стабільність) (0,71) та «Q₄» (розслабленість-напруженість) (-0,78). Цей фактор було позначено, як впевненість в собі, довіра своїм здібностям.

Зміст другого фактору (17,35%) визначають особистісні фактори інтелектуального блоку – «V» (низький – високий інтелект) (0,74) та «M» (практичність-мрійливість) (-0,78). Цей фактор можна проінтерпретувати, як практична спрямованість інтелекту.

Третій фактор (15,89%) пов'язаний із змінною F (стриманість-експресивність). Його зміст уточнюють зв'язки із змінними інтелектуального блоку – «V» (низький – високий інтелект) (0,37) та «M» (практичність-мрійливість) (-0,36). Цей фактор можна проінтерпретувати, як практична спрямованість інтелекту. Таке поєднання дозволяє позначити цей фактор, як пристрасність, зацікавленість у практичному пізнанні закономірностей оточуючого світу.

Четвертий фактор (14,24%) цілком визначається змінною «Q₁» (консерватизм-радикалізм), який належить до інтелектуального блоку і свідчить про здатність відходити від шаблонів та застарілих традицій, сприйнятливості до нових ідей, критичне ставлення до авторитетів тощо. Цей фактор було позначено, як сприйнятливості до нового.

Структура особистісних факторів військовослужбовців-учасників бойових дій свідчить про суттєву зміну ставлення до себе і оточуючого світу. Військовослужбовці

стають уважними до обставин, закономірностей розвитку, до відповідності оточуючого світу їх цілям і можливостям самореалізуватися, здатними шукати нові шляхи досягнення цілей. Такі зміни роблять їх більш здатними до успішної самореалізації.

Зменшення показників за особистісними факторами, що належать до блоку екстраверсії, виявлене в цьому дослідженні у учасників бойових дій, може бути як підґрунтям для розвитку депресивної та посттравматичної симптоматики, так і стати основою для посттравматичного зростання та посилення суб'єктності.

Цікаво, що отримані нами результати певною мірою перегукуються з результатами дослідженні Skoglund T.H., Brekke T.H., Steder F.B., Voe O. Big [20], які встановили, що менш досвідчені співробітники, як правило мають меншу емоційну стабільність, ніж досвідчені колеги, і що ті, у кого немає бойового досвіду, мають дещо більші показники доброзичливості і менші показники емоційної стійкості, ніж ті, що мають досвід участі у бойових діях.

Крім того, в дослідженнях Mark W Miller и колег [10-12], що вивчали типології військовослужбовців-учасників бойових дій з ознаками ПТСР, встановили, що представники інтернального типу мають більш виражені показники депресивних розладів. До подібних результатів прийшли і Rielage J.K., Hoyt T. та Renshaw K., які досліджували учасників операцій «Незламна свобода» та «Іракська свобода». Використовуючи кластерний аналіз для категоризації підтипів (у якості критеріїв сегментації ними використовувалися показники ПТСР, депресії, тривоги, зловживання психоактивним речовинами)

вони встановили, що інтернали мають найбільші показники посттравматичного стресового розладу та депресії [17].

Крім особистісних факторів, які належать до блоку екстраверсії, після участі в бойових діях, як показало це дослідження, змін зазнають особистісні якості когнітивного блоку. Втім, існуючі закордонні дослідження зосереджені на питаннях вивчення негативних змін в когнітивній сфері. Зокрема, Vincent A.S., Roebuck-Spencer T., Lopez M.S., Twillie D.A., Logan B.W., Grate S.J., Friedl K.E., Schlegel R.E. та Gilliland K. Повідомляють, що при використанні батареї об'єктивних когнітивних тестів ANAM-4 TBI-MIL, що попри прогнозовані ризики зниження когнітивних здібностей під час перебування в театрі бойових дій не було тривалим, і що після повернення з зони бойових дій лише у невеличкого відсотку (<3%) ймовірно здорової вибірки діагностувалися значимі зниження когнітивних функцій [23]. Зрозуміло, що данні суб'єктивних опитувальників, які вивчають когнітивні риси особистості, та данні об'єктивних тестів, що вивчають когнітивні здібності, не можна порівнювати. Проте, важливо сформулювати саме завдання на дослідження позитивних змін в когнітивній сфері у учасників бойових дій.

Втім, виявлені в цьому дослідженні зміни в особливостях взаємодії з оточуючим соціальним та матеріальним світом у учасників бойових дій досить добре пояснюються в рамках теорії посттравматичного зростання. Так, Tedeschi R.G., Calhoun L.G. визначили, що посттравматичне зростання належить до розвитку позитивних змін у світосприйнятті після травми, з акцентом на п'яти головних аспектах – покращення стосунків з іншими, збільшення сили особистості, виявлення нових можливостей, позитивне духовне зростання, зміни і краще розуміння життя [22].

Висновки. Проведене дослідження показало наступне, що військовослужбовці військової служби за контрактом характеризуються впевненістю в собі, достатніми інтелектуальними здібностями та комунікативними якостями, здатністю контролювати свою емоційну сферу, набувати нові стосунки та підтримувати їх.

Проте, учасники бойових дій у взаємодії з оточуючим предметним і соціальним світом краще усвідомлюють конкретні обставини досягнення мети, рефлексують та аналізують причини невдач, про що свідчать відмінності між порівнюваними групами за факторами «М» (практичність-мрійливість) та «Е» (підлегливість-домінантність). Ці розбіжності ще краще проявляються при аналізі структури особистості.

У представників обох груп виділено 4-факторні структури особистісних властивостей. У військовослужбовців, які не мають бойового досвіду, це такі фактори: екстравертованість (спрямованість на сміливе освоєння зовнішнього соціального світу та неохочість до рефлексування); незалежність (неохочість враховувати інтереси інших); тривожність (чутливістю до схвалення оточуючими) та самоконтроль (контроль над тим, яке враження вони чинять на оточуючих).

Серед учасників бойових дій структура особистісних факторів зазнає суттєвих змін. В їх структурі можна виділити наступні фактори: впевненість в собі (довіра собі, своїм здібностям, впевненість у своїй здатності самореалізуватися); практична спрямованість інтелекту (здатність враховувати існуючі конкретні обставини вирішення проблемної ситуації); зацікавленість у практичному пізнанні оточуючого світу (здатність виділяти значиме для себе, наділяти його особистісним сенсом, і, відповідно, зосереджувати енергію у необхідному напрямку) та сприйнятливості до нового (здатність відходити від шаблонів, бачити нові шляхи вирішення проблемної ситуації).

Як бачимо, структура особистісних факторів у учасників бойових дій є краще пристосованою для самореалізації їх особистості у складних умовах. Вона дозволяє вивести взаємини з оточуючим предметним та соціальним світом на новий рівень порівняно з військовослужбовцями, які не мають бойового досвіду. Учасники бойових дій впевнені у своїй здатності самореалізуватися, усвідомлюють, що для них є значимим, розуміють конкретні обставини, в яких відбувається їх самореалізація.

Список використаних джерел

1. Колесніченко О. С. Модель формування стійкості правоохоронців до психологічної травматизації бойовим досвідом / Колесніченко О.С. // Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2015. № 2 (37), т. 3. С. 273 – 279.
2. Колесніченко О. С. Особливості відновлення психічного здоров'я правоохоронців, які приймали участь в операції об'єднаних сил / Колесніченко О.С. // Право і безпека. 2018. № 4 (70). С. 97–103.
3. Колесніченко О. С. Реабилитация участников боевых действий, как социально-политическая проблема / Колесніченко О.С. // Scientific magazine «Authority and Society» (History, Theory, Practice). 2018. № 1 (45). P. 149–159.
4. Колесніченко О. С. Засади бойової психологічної травматизації військовослужбовців Національної гвардії України / Колесніченко О.С. // Харків : ФОП Бровін О.В., 2018. 488 с.
5. Bostock L. Posttraumatic growth and optimism in health-related trauma: a systematic review / Bostock L., Sheikh A. I., & Barton S. // Journal of clinical psychology in medical settings, 16(4), 2009. 281–296. <https://doi.org/10.1007/s10880-009-9175-6>
6. Jackson J. J. Military training and personality trait development: does the military make the man, or does the man make the military? / Jackson, J. J., Thoemmes, F., Jonkmann, K., Lütke O., & Trautwein U. // Psychological science, 23(3), 2012. 270–277. <https://doi.org/10.1177/0956797611423545>
7. Jakovljević M. Posttraumatic stress disorder (PTSD): a tailor-made diagnosis for an age of disenchantment and disillusionment? / Jakovljević M. // Psychiatria Danubina, 24(3), 2012. 238–240.
8. Koffel E. Personality traits and combat exposure as predictors of psychopathology over time / Koffel E., Kramer M. D., Arbisi P. A., Erbes C. R., Kaler M., & Polusny M. A. // Psychological medicine, 46(1), 2016. 209–220. <https://doi.org/10.1017/S0033291715001798>
9. Linley P. A. Positive change following trauma and adversity: a review / Linley P. A., & Joseph S. // Journal of traumatic stress, 17(1), 2004. 11–21. <https://doi.org/10.1023/B:JOTS.0000014671.27856.7e>
10. Miller M. W. Internalizing and externalizing subtypes in female sexual assault survivors: implications for the understanding of complex PTSD / Miller M. W., & Resick P.A. // Behavior therapy, 38(1), 2004. 58–71. <https://doi.org/10.1016/j.beth.2006.04.003>
11. Miller M. W. Multidimensional Personality Questionnaire profiles of veterans with traumatic combat exposure: externalizing and internalizing subtypes / Miller M. W., Greif J. L., & Smith A. A. // Psychological assessment, 15(2), 2003. 205–215. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.15.2.205>
12. Miller M. W. Externalizing and internalizing subtypes of combat-related PTSD: a replication and extension using the PSY-5 scales / Miller M. W., Kaloupek D. G., Dillon A. L., & Keane T. M. // Journal of abnormal psychology, 113(4), 2004. 636–645. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.113.4.636>
13. Park J. Posttraumatic growth and psychosocial gains from adversities of Korean special forces: a consensual qualitative research / Park J., Lee J., Kim D., & Kim J. // Current psychology (New Brunswick, N.J.), 2021. 1–14. Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-02308-z>
14. Prykhodko I. Psychological First Aid for Military Personnel in Combat Operations: The Ukrainian Model / Prykhodko I, Matsehora Y, Kolesnichenko O, Stasiuk V, A & Bilyk O // Military Behavioral Health, 9:3, 2021. 289-296, DOI: 10.1080/21635781.2020.1864530
15. Reijnen A. Development of Self-Directedness and Cooperativeness in Relation to Post-Traumatic Stress Disorder Symptom Trajectories After Military Deployment / Reijnen A., Geuze E., Gorter R., & Vermetten E. // Chronic stress (Thousand Oaks, Calif.), 2, 2018. <https://doi.org/10.1177/2470547018803511>
16. Richer I. Facing Adversity and Factors Affecting Resilience: A Qualitative Analysis of the Lived Experiences of Canadian Special Operations Forces / Richer I., & Frank C. // Journal of special operations medicine : a peer reviewed journal for SOF medical professionals, 20(4), 2020. 60–67.
17. Rielage J. K. Internalizing and externalizing personality styles and psychopathology in OEF-OIF veterans / Rielage J. K., Hoyt T., & Renshaw K. // Journal of traumatic stress, 23(3), 2010. 350–357. <https://doi.org/10.1002/jts.20528>
18. Sadeh N. Negative emotionality and disconstraint influence PTSD symptom course via exposure to new major adverse life events / Sadeh N., Miller M. W., Wolf E. J., & Harkness K. L. // Journal of anxiety disorders, 31, 2015. 20–27. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2015.01.003>
19. Sellbom M. Identifying PTSD personality subtypes in a workplace trauma sample / Sellbom M., & Bagby R. M. // Journal of traumatic stress, 22(5), 2009. 471–475. <https://doi.org/10.1002/jts.20452>

20. Skoglund T. H. Big Five Personality Profiles in the Norwegian Special Operations Forces / Skoglund T. H., Brekke T. H., Steder F. B., & Boe O. // *Frontiers in psychology*, 11, 2020. 747. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00747>
21. Søren Christian Bech. Changes in personality traits among candidates for special operations forces / Søren Christian Bech, Jesper Dammeyer & Jie Liu // *Military Psychology*, 33:3, 2021. 197-204, DOI: 10.1080/08995605.2021.1902178
22. Tedeschi R. G. The Posttraumatic Growth Inventory: measuring the positive legacy of trauma / Tedeschi R. G., & Calhoun L. G. // *Journal of traumatic stress*, 9(3), 1996. 455–471. <https://doi.org/10.1007/BF02103658>
23. Vincent A. S. Effects of military deployment on cognitive functioning / Vincent A. S., Roebuck-Spencer T., Lopez M. S., Twillie D. A., Logan B. W., Grate S. J., Friedl K. E., Schlegel R. E., & Gilliland K. // *Military medicine*, 177(3), 2012. 248–255. <https://doi.org/10.7205/milmed-d-11-00156>
24. Zoellner T., & Maercker, A. Posttraumatic growth in clinical psychology - a critical review and introduction of a two component model / Zoellner T., & Maercker A. // *Clinical psychology review*, 26(5), 2006. 626–653. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2006.01.008>

References

1. Kolesnichenko O. S. (2015). Model formuvannia stiikosti pravookhorontsiv do psykholohichnoi travmatyzatsii boiovym dosvidom [Model of formation of resistance of militiamen to psychological traumatization by combat experience]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii : zb. nauk. pr. Skhidnoukr. nats uni-tu imeni V. Dalia. № 2 (37), t. 3. S. 273 – 279.* (in Ukraine).
2. Kolesnichenko O. S. (2018). Osoblyvosti vidnovlennia psykhichnoho zdorovia pravookhorontsiv, yaki pryimaly uchast v operatsii obiednanykh syl [Features of restoring the mental health of law enforcement officers who took part in the joint operation]. *Pravo i bezpeka. № 4 (70). S. 97–103.* (in Ukraine).
3. Kolesnichenko O. S. (2018). Reablytatsiya uchastnykov boevykh deistvyi, kak sotsyalno-polytycheskaia problema [Rehabilitation of combatants as a socio-political problem]. *Scientific magazine «Authority and Society» (History, Theory, Practice). № 1 (45). P. 149–159.* (in Ukraine).
4. Kolesnichenko O. S. (2018). Zasady boiovoi psykholohichnoi travmatyzatsii viiskovosluzhbovtziv Natsionalnoi hvardii Ukrainy [[Principles of combat psychological trauma of servicemen of the National Guard of Ukraine]. *Kh. : FOP Brovin O.V. 488 s.* (in Ukraine).
5. Bostock, L., Sheikh, A. I., & Barton, S. (2009). Posttraumatic growth and optimism in health-related trauma: a systematic review. *Journal of clinical psychology in medical settings*, 16(4), 281–296. <https://doi.org/10.1007/s10880-009-9175-6>
6. Jackson, J. J., Thoemmes, F., Jonkmann, K., Lüdtke, O., & Trautwein, U. (2012). Military training and personality trait development: does the military make the man, or does the man make the military?. *Psychological science*, 23(3), 270–277. <https://doi.org/10.1177/0956797611423545>
7. Jakovljević M. (2012). Posttraumatic stress disorder (PTSD): a tailor-made diagnosis for an age of disenchantment and disillusionment?. *Psychiatria Danubina*, 24(3), 238–240.
8. Koffel, E., Kramer, M. D., Arbisi, P. A., Erbes, C. R., Kaler, M., & Polusny, M. A. (2016). Personality traits and combat exposure as predictors of psychopathology over time. *Psychological medicine*, 46(1), 209–220. <https://doi.org/10.1017/S0033291715001798>
9. Linley, P. A., & Joseph, S. (2004). Positive change following trauma and adversity: a review. *Journal of traumatic stress*, 17(1), 11–21. <https://doi.org/10.1023/B:JOTS.0000014671.27856.7e>
10. Miller, M. W., & Resick, P. A. (2007). Internalizing and externalizing subtypes in female sexual assault survivors: implications for the understanding of complex PTSD. *Behavior therapy*, 38(1), 58–71. <https://doi.org/10.1016/j.beth.2006.04.003>
11. Miller, M. W., Greif, J. L., & Smith, A. A. (2003). Multidimensional Personality Questionnaire profiles of veterans with traumatic combat exposure: externalizing and internalizing subtypes. *Psychological assessment*, 15(2), 205–215. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.15.2.205>
12. Miller, M. W., Kaloupek, D. G., Dillon, A. L., & Keane, T. M. (2004). Externalizing and internalizing subtypes of combat-related PTSD: a replication and extension using the PSY-5 scales. *Journal of abnormal psychology*, 113(4), 636–645. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.113.4.636>
13. Park, J., Lee, J., Kim, D., & Kim, J. (2021). Posttraumatic growth and psychosocial gains from adversities of Korean special forces: a consensual qualitative research. *Current psychology (New Brunswick, N.J.)*, 1–14. Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-02308-z>

14. Prykhodko I, Matsehora Y, Kolesnichenko O, Stasiuk V, A & Bilyk O (2021) Psychological First Aid for Military Personnel in Combat Operations: The Ukrainian Model, *Military Behavioral Health*, 9:3, 289-296, DOI: 10.1080/21635781.2020.1864530
15. Reijnen, A., Geuze, E., Gorter, R., & Vermetten, E. (2018). Development of Self-Directedness and Cooperativeness in Relation to Post-Traumatic Stress Disorder Symptom Trajectories After Military Deployment. *Chronic stress* (Thousand Oaks, Calif.), 2, 2470547018803511. <https://doi.org/10.1177/2470547018803511>
16. Richer, I., & Frank, C. (2020). Facing Adversity and Factors Affecting Resilience: A Qualitative Analysis of the Lived Experiences of Canadian Special Operations Forces. *Journal of special operations medicine : a peer reviewed journal for SOF medical professionals*, 20(4), 60–67.
17. Rielage, J. K., Hoyt, T., & Renshaw, K. (2010). Internalizing and externalizing personality styles and psychopathology in OEF-OIF veterans. *Journal of traumatic stress*, 23(3), 350–357. <https://doi.org/10.1002/jts.20528>
18. Sadeh, N., Miller, M. W., Wolf, E. J., & Harkness, K. L. (2015). Negative emotionality and disconstraint influence PTSD symptom course via exposure to new major adverse life events. *Journal of anxiety disorders*, 31, 20–27. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2015.01.003>
19. Sellbom, M., & Bagby, R. M. (2009). Identifying PTSD personality subtypes in a workplace trauma sample. *Journal of traumatic stress*, 22(5), 471–475. <https://doi.org/10.1002/jts.20452>
20. Skoglund, T. H., Brekke, T. H., Steder, F. B., & Boe, O. (2020). Big Five Personality Profiles in the Norwegian Special Operations Forces. *Frontiers in psychology*, 11, 747. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00747>
21. Søren Christian Bech, Jesper Dammeyer & Jie Liu (2021) Changes in personality traits among candidates for special operations forces, *Military Psychology*, 33:3, 197-204, DOI: 10.1080/08995605.2021.1902178
22. Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1996). The Posttraumatic Growth Inventory: measuring the positive legacy of trauma. *Journal of traumatic stress*, 9(3), 455–471. <https://doi.org/10.1007/BF02103658>
23. Vincent, A. S., Roebuck-Spencer, T., Lopez, M. S., Twillie, D. A., Logan, B. W., Grate, S. J., Friedl, K. E., Schlegel, R. E., & Gilliland, K. (2012). Effects of military deployment on cognitive functioning. *Military medicine*, 177(3), 248–255. <https://doi.org/10.7205/milmed-d-11-00156>
24. Zoellner, T., & Maercker, A. (2006). Posttraumatic growth in clinical psychology - a critical review and introduction of a two component model. *Clinical psychology review*, 26(5), 626–653. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2006.01.008>

Summary

Kravchenko O. V. PhD in Psychology Science, Associate Professor Psychology and Pedagogy Department, National Academy of National Guard of Ukraine

CHANGES IN THE PERSONALITY STRUCTURE OF MILITARY SERVICES UNDER CONTRACT WHO HAVE THE STATUS OF A PARTICIPANT IN COMBAT

Introduction. *That was not a secret that traumas of servicemen which they received at the combat field could cause deep emotional scars which influenced their ability to act in civilian life. However, there was a need to point out that the service even without any combat operations provided unnoticeable and long-lasting impact on the personality of an individual that significantly complicated the relationship between the servicemen who participated in hostilities, colleagues in service, friends, and family.*

Purpose. *There were distinguished the changes in the structure of personality of servicemen who served under the contract after their participation in hostilities in the East of Ukraine.*

Methods. *The research included almost 400 servicemen who served under the contract and a half of participants took part in hostilities. To determine personal peculiarities of servicemen who served under the contract there was used the “16 Personality Factor Questionnaire” proposed by Cattell R. with the use of interpretational scheme developed by Kapustina A. M. Student’s T-Test was used to compare the peculiarities of personal traits of servicemen who had experience of the participation in hostilities and those who did not have such experience. The procedure of factor analysis was used to determine the peculiarities of the structure of personality characteristics. Statistical processing was carried out with the help of statistical package analysis SPSS.*

Originality. *The research gave the possibility to improve the realization of the changes of the structure of servicemen personality after their participation in hostilities.*

Conclusion. *The conducted research demonstrated that servicemen who served under the contract were characterized with self-confidence, sufficient intellectual abilities, communicative skills, ability to control their emotionality as well as formation and support of relations. However, the participants in hostilities in the process of interaction with the surrounding objects and social world had better realization of specific circumstances of how to achieve goals, reflect, and analyze the reasons of their failures. That could be seen from the differences between the compared groups as well as due to the factor “M” (practicality-reverie) and “E” (subordination-dominance). There were distinguished 4-factor structure of personality peculiarities within the representators of both groups. For the servicemen who did not have any experience of participation in hostilities those factors were: extroversion (direction towards brave acquisition of external social world and inability to reflect); independence (inability to consider the interests of other people), anxiety (sensitivity to the approval of others), and self-control (control over the impression they attract). The structure of personal factors underwent significant changes among the participants in hostilities. Within the structure it was possible to distinguish the following factors: self-confidence (trust in themselves, their own abilities, and their ability to self-realize); practical orientation of the intellect (ability to consider current specific circumstances searching for the solution of problematic situations); interest in practical acquisition of the surrounding world (ability to determine important things, to give personal sense to the world, and, accordingly, to concentrate the energy in necessary for them direction), and susceptibility to new things (ability to depart from the patterns and see new ways of solving the problematic situations).*

Key words: *servicemen; service-related activity; hostilities.*

Received/Поступила: 07.02.22.